

Інтегральні індекси у вимірюванні економіки знань за методологією Світового банку

Розглянуто виникнення терміна “економіка знань” та підхід до її вимірювання на основі розрахунку інтегральних індексів за методологією Світового банку. Наведено результати рейтингування 2012 року за індексом економіки знань для країн світу, зокрема України.

Ключові слова: економіка знань, інтегральні індекси, субіндекси, індекс економіки знань, індекс знань, рейтинг, нормалізація.

Термін “економіка знань”, або “економіка, заснована на знаннях”, наразі є дуже популярним як у науковій, так і в суспільно-політичній літературі. Тенденція до формування економіки знань виникла в США наприкінці минулого століття. Уперше цей термін було вжито у книзі економіста Ф. Махлупа “Виробництво та поширення знань у США” [1], де автор вказував на активне зростання секторів економіки, в яких відбувається виробництво, обробка та управління знаннями. За розрахунками вченого, у 1958 році сектор економіки знань склав 29% валового національного продукту США. До цього сектору Ф. Махлуп включив такі п’ять видів діяльності: освіта, наукові дослідження та розробки, засоби масової інформації (радіо, телебачення, телефон і т. ін.), інформаційна техніка, інформаційні послуги.

У 1969 році П. Друкер у своїй книзі “Епоха розриву поступовості” [2] поставив питання щодо того, який ресурс є центральним у сучасній економіці. Науковець стверджував, що наразі матеріальні, фінансові й управлінські ресурси не є вирішальними факторами виробництва, і визначив економіку знань як особливий тип економіки, в якому вирішальна роль належить знанням, а їх виробництво стає джерелом економічного зростання та конкурентоспроможності.

З середини 1990-х років концепція економіки знань стала активно розроблятися багатьма економістами та була підтримана такими авторитетними організаціями, як Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), Світовий банк, Організація Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), а також суспільно-політичною елітою практично всіх розвинених країн та деяких країн, що розвиваються.

Наразі у галузях макроекономіки, на перетині економіки та політики, термін “економіка знань” використовується у загальносвітовому масштабі для визначення суспільства майбутнього, до якого прагнуть розвинені країни. Загальновизнаною стала думка про те, що сьогодні лише через знання можна створити й розвинути конкурентоспроможну економіку, здатну забезпечувати сучасний рівень життя населення.

Тисячі публікацій, у яких досліджуються різні аспекти економіки знань, сотні конференцій по всьому світу, присвячених цьому питанню, свідчать про те, що окреслена проблематика є актуальною. Певний внесок у дослідження економіки знань, уточнення трактування окремих положень і понять зробили українські вчені Ю. Бажал [3], В. Геєць [4–6], Л. Мусіна [7], Л. Федулова [8], А. Чухно [9] та ін.

Метою статті є розгляд підходу до вимірювання економіки знань на основі розрахунку інтегральних індексів за методологією Світового банку, визначення змін, що відбувались у методології розрахунку індексу економіки знань з 2005 до 2012 року, а також проведення аналізу за результатами рейтингування 2012 року для країн світу, зокрема України.

Для створення, поширення знань та ефективного управління ними великого значення набувають статистичне спостереження, вимірювання й оцінка цих процесів. Проблеми вимірювання економіки знань та ступеня просування країн на шляху до неї стали одними з основних при розробці концепції економіки знань.

Оскільки знання – це особливий товар, вони не можуть бути зведені до якоїсь грошової одиниці вимірювання, як виробництво товарів та послуг. Використання знання породжує широкий спектр економічних та соціальних ефектів. Указуючи на специфіку знання та його вимірювання, російський учений Л. Піпія зазначав, що, по-перше, не існує будь-яких певних моделей або процедур, які дозволяють установити однозначну відповідність між витратами на виробництво знань та знову створеними знаннями. По-друге, практично неможливо визначити всі ресурси, що витрачаються на виробництво знань, включаючи й ті знання, які виступають як ресурс. По-третє, знання не підлягають агрегуванню, оскільки їх не можна виміряти єдиними одиницями вимірювання, у кожному конкретному випадку знання є унікальними. По-четверте, нове знання не може бути механічно додане до вже існуючої сукупності знань, елементи якої складають певні набори знань про дещо. Також неможливо провести інвентаризацію знань,

визначивши серед них “ті, що є придатними до використання” та “ті, що є застарілими” [10].

Серед існуючих нині підходів до оцінки економіки знань популярності набули підходи, пов’язані з побудовою інтегральних (композиційних) індексів, які являють собою зважені агреговані індикатори, складені з ряду показників і відібрані залежно від цілі та завдань дослідження. Інформаційна база, що збирається для побудови інтегральних індексів, забезпечує аналіз за окремими індикаторами та за групами індикаторів, а також уможливило розрахунок індексів за цими групами. У масштабах однієї країни такі індикатори дозволяють провести порівняльний аналіз рівнів розвитку окремих регіонів і територій. Міжнародні організації використовують інтегральні індекси для зіставлення та побудови рейтингу країн і регіонів світу за рівнем розвитку.

До переваг інтегральних індексів належать простота використання та зручність інтерпретації результатів, до недоліків – наявність методологічних проблем, пов’язаних з вибором індикаторів, які увійдуть до індексу, та проведенням процедури зважування. Також не вдається уникнути впливу суб’єктивного фактора, унаслідок чого вплив деяких факторів може перебільшуватися, інших – знижуватися, а деякі й зовсім не враховуватимуться.

Забезпеченням формування систем моніторингу розвитку економіки знань та розрахунком інтегральних індексів з метою порівняння країн і регіонів за умовами, в яких розвивається економіка й суспільство в цілому, займаються різноманітні міжнародні організації, серед яких Інститут статистики ЮНЕСКО, Євростат, Інститут Світового банку, ОЕСР, Міжнародний союз електрозв’язку та ін. Збирання даних здійснюється шляхом розсилки листів-запитальників до профільних міністерств, національних статистичних бюро, неурядових організацій та інших структур, наприклад операторів зв’язку. Інформацію збирають через офіційні канали статистичного обліку, у тому числі шляхом проведення вибіркового обстеження.

До інтегральних індексів, що розраховуються вищезазначеними організаціями та стосуються економіки знань, слід віднести: Індекс економіки знань (Knowledge Economy Index, KEI), Індекс інформаційного суспільства (Informational Society Index, ISI), Індекс готовності до мережевої економіки (Networked Readiness Index, NRI), Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI), Індекс інноваційної спроможності (Innovation Capacity Index, ICI), Глобальний індекс інновацій групи INSEAD (Global Innovation Index (INSEAD GII)), Глобальний індекс інновацій бостонської консалтингової групи (Global Innovation Index by The Boston Consulting Group (GII BCG)) та ін. На національному рівні також вимірюють економіку знань. Так, у США з проголошенням вступу до суспільства, що базується

на знаннях, Інститут прогресивних технологій (Progressive project institute – PPI) почав з 1999 року розробляти Індекс нової економіки штатів (The State New Economy Index), який надав змогу оцінити зусилля штатів США на шляху підвищення конкурентоспроможності для досягнення успіху в знаннєвій економіці. Визначення індексу за 2012 рік спирається на розрахунки, зроблені у попередні роки (1999, 2002, 2007, 2008 та 2010 рр.). Державний індекс нової економіки 2012 року обчислювався для 50-ти штатів США на основі 26-ти індикаторів, розділених на п’ять ключових галузей, які найкращим чином відображають те, що є новим у новій економіці: робота в сфері знань, глобалізація, економічний динамізм, цифрова економіка, інноваційна потужність [11].

Серед країн ЄС дослідження у сфері економіки знань найбільш поширені у Данії, Великій Британії та Швеції.

Найвідомішим із комплексних підходів до вимірювання економіки знань є підхід, запропонований у 2004 році Світовим банком у рамках спеціальної програми “Знання для розвитку” (Knowledge for Development Program, K4D). Експерти Інституту Світового банку розробили методологію оцінки економіки знань (Knowledge Assessment Methodology, KAM), в основу якої покладено тезу, що перехід до становлення економіки знань вимагає розробки довгострокових стратегій, які повинні фокусуватися на розвитку її чотирьох складових [12]:

1. Економічні стимули та інституційний режим, що забезпечуються економічною політикою та інститутами, які дозволяють ефективно мобілізувати й розподілити ресурси, стимулювати творчість і мотивувати для ефективного створення, розповсюдження та використання існуючих знань.

2. Освічені та кваліфіковані працівники (робоча сила), які можуть безперервно модернізувати й адаптувати свої навички, щоб ефективно створювати та використовувати знання.

3. Ефективна інноваційна система, що складається з фірм, науково-дослідних центрів, університетів, консалтингових компаній та інших організацій, які сприймають та адаптують глобальне знання до місцевих потреб, а також створюють нові знання й завдяки йому – нові технології.

4. Сучасна інформаційна інфраструктура, що забезпечує ефективне передавання, розповсюдження й обробку інформації та знань.

За першою версією KAM-2005 [12], порівняльний аналіз було зроблено для 128-ми країн і 9-ти регіональних угруповань на основі 80-ти показників, розподілених на 9 показників загального використання, 6 показників гендерної рівності та 65 показників чотирьох складових економіки знань.

Для проведення аналізу за методологією KAM можна побудувати два типи таблиць: базове (Basic Scorecard) та замовні (Custom Scorecards) таблиці.

МІЖНАРОДНІ ПРОЕКТИ ТА ДОСВІД

Найчастіше використовується базове табло, яке включає 14 індикаторів: 2 індикатори рівня економічного розвитку (середньорічний темп приросту ВВП та індекс людського потенціалу) та 12 індикаторів, розподілених на чотири групи (по три індикатори в кожній) відповідно до складових економіки знань (табл. 1). Треба зазначити, що в методології КАМ нема пояснення щодо того, чому

саме такі три індикатори були відібрані для характеристики кожної з галузей знань. За кожною складовою економіки знань будують субіндекси (економічного та інституційного режиму, освіти, інновацій, інформаційної інфраструктури), які є середньою арифметичною з трьох значень індикаторів.

Таблиця 1

Базове табло за версією КАМ-2005

Групи індикаторів		Назва індикаторів
Індикатори рівня економічного розвитку		Середньорічний темп приросту ВВП
		Індекс людського потенціалу
Складові індексу економіки знань (ІЕЗ)	Економічний та інституційний режим	Тарифні та нетарифні бар'єри
		Якість регуляторних заходів
		Верховенство закону
	Освіта та людські ресурси	Грамотність дорослого населення віком від 15 років та вище (%)
		Охоплення середньою освітою (%)
		Охоплення вищою освітою (%)
	Інноваційна система	Кількість дослідників, зайнятих дослідженнями і розробками (ДіР), у розрахунку на 1 млн. населення
		Кількість патентів, що видані USPTO (патентним відомством США), у розрахунку на 1 млн. населення
		Кількість статей у наукових та технічних журналах у розрахунку на 1000 населення
	Інформаційна інфраструктура	Кількість телефонів (стаціонарних та мобільних) у розрахунку на 1000 населення
		Кількість комп'ютерів у розрахунку на 1000 населення
		Кількість користувачів Інтернету у розрахунку на 10 000 населення

Зазначимо, що індикатор “тарифні та нетарифні бар'єри” оцінює існуючі бар'єри, які обмежують вільну торгівлю: заборону на імпорт, квоти, мито, вимоги щодо ліцензування та сертифікування продукції. Для оцінки показника використовується індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), що розробляється з 1995 року Heritage Foundation у співпраці з The Wall Street Journal [13].

Індикатор “якість регуляторних заходів” характеризує поширеність ворожих щодо ринку дій органів влади: контроль цін, надмірний банківський нагляд, неадекватне регулювання зовнішньої торгівлі та розвитку бізнесу і т. ін. Для оцінювання використовуються Governance Indicators – оцінки ефективності заходів органів державної влади країни – членів Групи Світового банку [14].

Індикатор “верховенство закону” включає декілька показників, що оцінюють впевненість економічних агентів у існуючих законах. У рамках індикатора оцінюються рівень злочинності, ефективність та передбачуваність судової влади, можливість примусового здійснення контрактів і т. ін. Для оцінки індикатора також використовуються Governance Indicators Світового банку [14].

Ураховуючи те, що показники, на основі яких роблять порівняльний аналіз, мають свої одиниці вимірювання та розраховані за різними шкалами, кожен з них підлягає процедурі нормалізації [15]. Аналізується сукупність фактичних значень якого-небудь одного показника за всіма країнами, які потім ранжуються за цим показником, набува-

ючи ранг від 1 до n . При цьому ранг 1 отримують країни з найкращими показниками, а країни, що мають однакові значення показників, отримують однаковий ранг. Для кожної країни також визначається кількість країн, що стоять вище неї у рейтингу (N_h), і це число зіставляється із загальною кількістю країн у досліджуваній групі (N_c) за такою формулою: $P_{norm} = 10 \cdot (1 - N_h / N_c)$.

Нормалізований показник набуває значення від 0 до 10: 10 – це максимальне значення, що відповідає країні з найвищим показником, 0 – мінімальне значення, воно відповідає країні з найнижчим показником. При цьому 10% країн з кращими показниками приймають значення нормалізованого показника від 9 до 10, наступні 10% – значення від 8 до 9 і т. д.

Індекс економіки знань розраховується як середньоарифметичне чотирьох субіндексів, що його складають, характеризує рівень розвитку країни (або регіону) щодо економіки знань, допомагає визначити слабкі та сильні сторони, а також окреслити заходи, які необхідно вжити для того, щоб підвищити ефективність економіки. Процедура нормалізації, що застосовується при розрахунку ІЕЗ, є набагато простішою, ніж та, наприклад, яка використовується в методології Всесвітнього економічного форуму для розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index). Однакові ваги для всіх субіндексів та фіксована кількість індикаторів роблять індекс економіки знань зручним для розрахунків.

Методологія КАМ надала можливість обчислювати індекси для кожної країни та всього світу загалом. Також порівняння можна проводити за регіонами світу, рівнями людського розвитку (високий, середній, низький) та рівнями доходу на одну особу населення країни (високий, середній, нижче середнього, низький). Крім цього, в інтерактивному онлайн-режимі користувачі змогли самостійно будувати замовні табло, використовуючи будь-які угруповання індикаторів.

Щодо взаємозв'язку ІЕЗ з рівнем розвитку економіки окремої країни, то результати дослідження Світового банку показали, що існує значний кореляційний зв'язок між значеннями ІЕЗ та величиною ВВП на одну особу населення (коефіцієнт $R^2 = 0,67$). Однак треба зазначити, що така доволі висока кореляція не пояснює причинний зв'язок між рівнем ІЕЗ та рівнем розвитку економіки – високі значення ІЕЗ не в кожній країні супроводжувалися високим рівнем ВВП на одну особу населення. Наприклад, такі країни, як Японія, Австрія, Франція, Сінгапур у 2002 році мали показник ІЕЗ близько 8,5, але при цьому показник ВВП на особу населення в Японії складав 45 тис. дол. США, а у

Сінгапурі він дорівнював 27 тис. дол. США [16]. Експертами Світового банку було встановлено, що більш високий рівень ІЕЗ свідчить про потенційно більш високі темпи економічного розвитку за інших рівних умов. Так, дослідження показало, що збільшення ІЕЗ на один пункт відповідає збільшенню рейтингу країни на 13 пунктів або зростанню темпів економічного розвитку на 0,46% [16].

У 2008 році за версією КАМ-2008 додатково до індексу економіки знань було запропоновано обчислювати інтегральний показник Індекс знань (далі – ІЗ, Knowledge Index, KI). Він розраховується як середньоарифметична величина за 9-ма змінними, що стосуються трьох галузей знань: освіта та людські ресурси, інноваційна система й інформаційна інфраструктура. Відповідно до версії КАМ-2008, назву останньої галузі знань змінено на інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) (рис. 1). ІЗ надає можливість оцінити спроможність країни створювати, приймати та поширювати економіку знань і характеризує потенціал тієї чи іншої країни або регіону щодо економіки знань.

Рис. 1. Складові індексу економіки знань за методологією КАМ-2008

Також у версії КАМ-2008 відбулися зміни у складі індикаторів субіндексу інновацій. Замість індикатора “кількість дослідників, зайнятих ДіР, у розрахунку на 1 млн. населення” використано індикатор “сума роялті та ліцензійних відрахувань у розрахунку на 1 млн. населення”. Крім цього, за методологією КАМ-2008 розрахунок нормованих значень публікаційної та патентної активності, а також відрахувань за роялті може проводитися з використанням як абсолютних, так і відносних значень цих показників. У першому випадку індекси ІЕЗ та ІЗ розглядаються як незважені, у другому – як зважені. У 2009 році для проведення рейтингування за методологією Світового банку (версія КАМ-2009) кількість індикаторів була збільшена до 109, а країн, за якими проводяться розрахунки, – до 146.

З моменту створення, включаючи 2009 рік, індекс економіки знань оцінювався Світовим банком щорічно шляхом узагальнення результатів різних міжнародних експертних обстежень та офіційної статистики. Після невеликої перерви чергове оцінювання було зроблено у 2012 році. Кількість досліджених країн та показників залишилась такою, як була у КАМ-2009, – 146 країн, 9 регіонів, 109 показників. Новим у методології КАМ-2012 [17] стало те, що індикатор “рівень грамотності дорослого населення”, який входить до субіндексу освіти, було змінено на “середня кількість років навчання у школі”. Для проведення порівнянь індекси 1995 та 2000 років було перераховано.

Після всіх змін і доповнень субіндекси ІЕЗ за КАМ-2012 мають таку структуру (табл. 2).

Структура субіндексів Індексу економіки знань за КАМ-2012

Субіндекс	Індикатори
Економічного та інституційного режиму	1. Тарифні та нетарифні бар'єри 2. Якість регуляторної системи 3. Верховенство закону
Освіти	1. Середня кількість років навчання у школі 2. Охоплення середньою освітою (%) 3. Охоплення вищою освітою (%)
Інновацій	1. Сума роялті та ліцензійних відрахувань у розрахунку на 1 млн. населення 2. Кількість патентів, що видані USPTO (патентним відомством США), у розрахунку на 1 млн. населення 3. Кількість комп'ютерів у розрахунку на 1000 населення
ІКТ	1. Кількість телефонів (стаціонарних та мобільних) у розрахунку на 1000 населення 2. Кількість комп'ютерів у розрахунку на 1000 населення 3. Кількість користувачів Інтернету у розрахунку на 1000 населення

За результатами розрахунків Світового банку, у 2012 р. країною-лідером за ІЕЗ є Швеція з показником 9,43 (табл. 3). Особливу перевагу Швеція має у сфері інновацій та ІКТ, займаючи друге місце за обома субіндексами. Водночас за субіндексом освіти Швеція змістилася з третьої позиції,

яку вона займала у 2000 році, на шосту. Конкурен-тоспроможність Швеції щодо ІКТ значною мірою пов'язана зі збільшенням користувачів Інтернету. Крім цього, Швеція має найкращі результати за інноваційними індикаторами (роялті та ліцензійні угоди, патенти, статті в наукових журналах).

Таблиця 3

Ранжування країн за індексом економіки знань (КАМ-2012)

Ранг	Країна	Індекси		Субіндекси							
		ІЕЗ	ІЗ	Економічного та інституційного режиму		Освіти		Інновацій		ІКТ	
				Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс
1	Швеція	9,43	9,38	4	9,58	6	8,92	2	9,74	2	9,49
2	Фінляндія	9,33	9,22	2	9,65	11	8,77	3	9,66	6	9,22
3	Данія	9,16	9,00	3	9,63	15	8,63	5	9,49	13	8,88
4	Нідерланди	9,11	9,22	19	8,79	12	8,75	7	9,46	5	9,45
5	Норвегія	9,11	8,99	8	9,47	3	9,43	17	9,01	17	8,53
6	Нова Зеландія	8,97	8,93	14	9,09	1	9,81	22	8,66	23	8,30
7	Канада	8,92	8,72	7	9,52	16	8,61	10	9,32	24	8,23
8	Німеччина	8,90	8,83	13	9,10	23	8,20	12	9,11	8	9,17
9	Австралія	8,88	8,98	23	8,56	2	9,71	19	8,92	22	8,32
10	Швейцарія	8,87	8,95	6	9,54	41	6,90	1	9,86	7	9,20
...
56	Україна	5,73	6,33	93	3,95	21	8,26	59	5,76	77	4,96

До п'ятірки країн з кращими економіками знань також увійшли скандинавські країни: Фінляндія (9,33), Данія (9,16), Нідерланди (9,11) та Норвегія (9,11). Усі чотири субіндекси економіки знань у цих країнах мають високі та збалансовані значення. Особливо високі значення індикаторів ці країни мають за субіндексом інновацій, а за субіндексом економічного та інституційного режиму всі вони входять до першої десятки рейтингу. І хоча за субіндексом освіти становище дещо гірше, але і тут за результатами ранжування вищезазначені скандинавські країни входять до 15-ти кращих зі 146-ти досліджених країн. Замикають десятку країн-лідерів за ІЕЗ Австралія та Швейцарія з показниками 8,88 та 8,87 відповідно. Останнє місце у рейтингу Світового банку за індексом економіки знань через низькі показники за всіма чотирма субіндексами зайняла М'янма (ІЕЗ=0,96).

За субіндексом економічного та інституційного режиму перше місце посідає Сінгапур з високими показниками індикаторів за усіма складовими цього субіндексу (табл. 4). Гонконг піднявся на 11 позицій порівняно з 2000 роком на 5-те місце рейтингу серед 146-ти країн. Найвищий нормований бал – 10 – він зайняв за індикатором “тарифні та нетарифні бар'єри”.

Нова Зеландія та Австралія є лідерами за субіндексом освіти. У Новій Зеландії останнім часом була зафіксована найбільша кількість років навчання у школі серед інших країн (12,7 року). Австралія має найвищий показник охоплення середньою освітою населення – 133%. Серед десятки країн-лідерів вражаючих результатів досягла Греція, піднявшись на 30 позицій порівняно з 2000 роком і зайнявши 5-те місце.

Країни-лідери за субіндексами, що входять до складу індексу економіки знань, за рейтингом Світового банку 2012 року

Ранг	Субіндекси			
	Економічного та інституційного режиму	Освіти	Інновацій	ІКТ
1	Сінгапур	Нова Зеландія	Швейцарія	Бахрейн
2	Фінляндія	Австралія	Швеція	Швеція
3	Данія	Норвегія	Фінляндія	Люксембург
4	Швеція	Корея	Сінгапур	Велика Британія
5	Гонконг	Греція	Данія	Нідерланди
6	Швейцарія	Швеція	США	Фінляндія
7	Канада	Ісландія	Нова Зеландія	Швейцарія
8	Норвегія	Тайвань	Ізраїль	Німеччина
9	Люксембург	Ірландія	Тайвань	Тайвань
10	Австрія	Іспанія	Канада	Гонконг

За субіндексом інновацій лідером є Швейцарія, що пов'язано з найбільшою серед усіх досліджених країн кількістю статей у наукових та технічних журналах у розрахунку на 1000 населення – 1218. Значних успіхів за цим субіндексом також досяг Сінгапур. За період 2000–2012 рр. його рейтинг піднявся з сьомої до четвертої позиції. Це пов'язано зі зростанням усіх трьох складових субіндексу, але особливо зросли індикатори “кількість статей у наукових та технічних журналах у розрахунку на 1000 населення” та “кількість патентів, що видані USPTO (патентним відомством США), у розрахунку на 1 млн. населення”.

Стрімке зростання – на 39 позицій за період з 2000 до 2012 року вивело Бахрейн на перше місце за субіндексом ІКТ. Кількість користувачів Інтернету у розрахунку на 1000 населення в країні зростає більше ніж у десять разів, збільшившись з 60 у 2000 році до 850 у 2012 році. Також надзвичайно

зросли показники країни щодо кількості телефонів та комп'ютерів на 1000 населення – з 580 до 2290 та зі 150 до 750 відповідно. Значних успіхів за цим субіндексом досягла Велика Британія. Порівняно з 2000 р. країна посіла 4-те місце, збільшивши свій рейтинг на 14 позицій, що пов'язано, перш за все, зі збільшенням кількості комп'ютерів та поширенням Інтернет-мереж.

За даними дослідження Світового банку, чим вищі доходи в країні на одну особу населення, тим вищі у цій країні показники ІЕЗ (табл. 5). Для країн, де громадяни мають дохід більше 12 тис. дол. США на рік (до таких за результатами дослідження було віднесено 46 країн), ІЕЗ становив 8,6. Для 22-х країн з низьким рівнем доходів (1 тис. дол. США та нижче) середній ІЕЗ дорівнював 1,58. Середнє значення показника за 146-ма дослідженими країнами склало 5,12.

Таблиця 5

Ранжування країн за індексом економіки знань відповідно до рівня доходів на одну особу населення (КАМ-2012)

№ з/п	Рівень доходів на одну особу населення, тис. дол. США	Кількість країн	Індекси		Субіндекси			
			ІЕЗ	ІЗ	Економічного та інституційного режиму	Освіти	Інновацій	ІКТ
1	Високий (12,276 і вище)	46	8,60	8,67	8,39	9,16	8,46	8,37
2	Середній (3,975 – 12,276)	40	5,10	5,07	5,18	6,21	4,72	4,28
3	Нижче середнього (1,005 – 3,975)	38	3,42	3,45	3,32	4,20	2,24	2,62
4	Низький (1,005 і нижче)	22	1,58	1,58	1,61	2,13	1,51	1,05
5	Усі досліджені країни	146	5,12	5,01	5,45	7,72	3,72	3,58

Щодо України, то за результатами розрахунків Світового банку за версією КАМ-2012 серед 146-ти країн світу Україна за індексом економіки знань посіла 56-те місце у загальному рейтингу з показником 5,73 та зайняла перше місце серед країн з рівнем доходу нижче середнього. Найближчими сусідами України за рейтингом є Росія (55-те місце зі значенням індексу 5,75) та Македонія (57-ме місце зі значенням індексу 5,65). Треба зазначити, що протягом 2007–2009 років позиція України за ІЕЗ була незмінною – 51-ше місце рейтингу (значення індексу становило відповідно по роках –

5,58, 5,80 та 6,00), хоча у 2000 р. вона займала 55-ту позицію зі значенням індексу 5,65.

Основною конкурентоспроможною перевагою України залишається освіта (21-ше місце у рейтингу). Коефіцієнт охоплення вищою та середньою освітою серед населення віком від 17 до 21 років упродовж останнього періоду (2000–2012 рр.) становив 81% (рис. 2). Рейтинг субіндексу освіти України піднявся на 10 позицій, що забезпечено істотним покращанням усіх його індикаторів-складників.

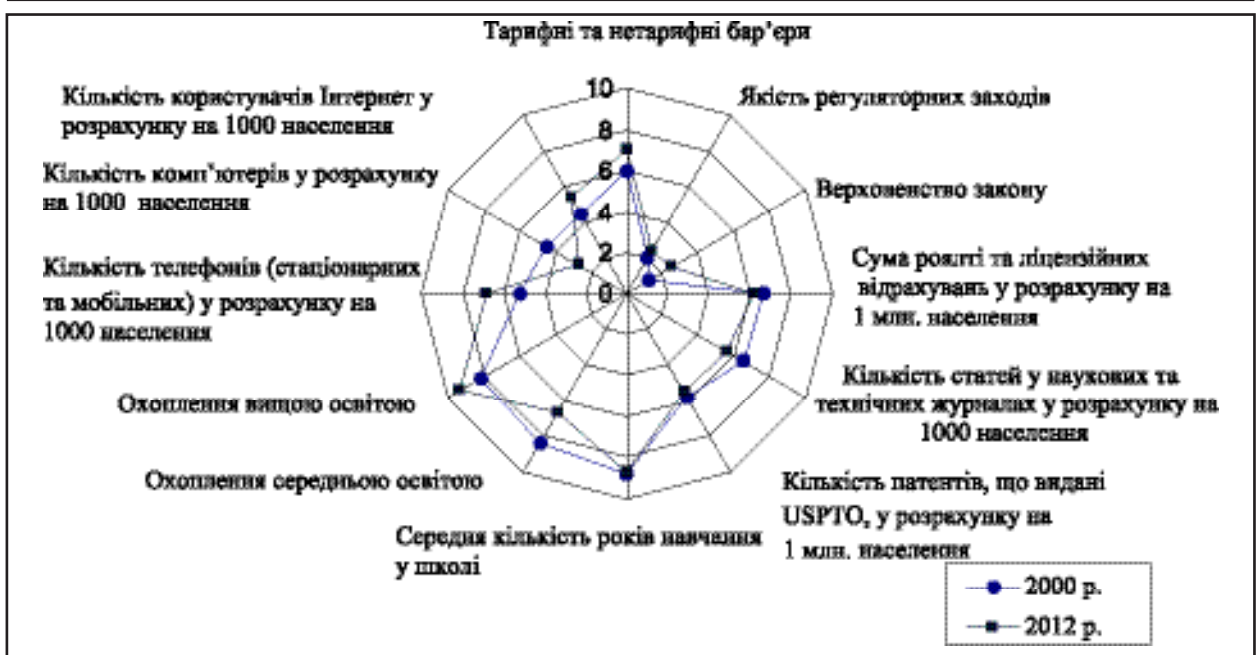

Рис. 2. Індикатори індексу економіки знань України у 2000 та 2012 рр.

Порівняно низький прогрес в Україні спостерігався за всіма індикаторами субіндексу ІКТ. Так, хоча кількість телефонів на тисячу жителів зростає з 230 у 2000 р. до 1480 у 2012 р., в інших країнах цей індикатор збільшився ще значніше. У результаті за субіндексом ІКТ Україна посіла 77-ме місце у рейтингу з показником 4,96. За субіндексом інновацій у 2012 році Україна зайняла 59-те місце з показником 5,76, за субіндексом економічного та інституційного режиму – 93-тє місце з показником 3,95.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що КАМ представляє собою інтерактивний, діагностичний та бенчмаркінговий інструмент, призначений для допомоги країнам-партнерам щодо визначення їх сильних та слабких сторін порівняно з іншими країнами. Також методологія КАМ може бути корисною для політиків щодо ідентифікації проблем та можливостей, з якими країни можуть стикатися, особливо при плануванні нових інвестицій.

Зазначимо, що універсального та загально-визнаного методологічного підходу до дослідження економіки знань наразі не існує. Спроби дати

кількісну характеристику економіки знань є лише деяким наближенням до певного її аспекту. Різні системи індексів, що пропонують розраховувати міжнародні організації, а також рейтинги, побудовані на їх основі, різняться за методологією розрахунку, структурою та співвідношенням використаних кількісних та якісних показників. Існування різних методик надає можливість отримати більше даних для об'єктивної оцінки економічного стану країни та прийняття більш обґрунтованих політичних рішень. Ураховуючи це, для України участь у міжнародних рейтингах має велике значення, причому як економічне, так і політичне. Для забезпечення об'єктивності даних, що надаються міжнародним організаціям для складання рейтингів, Україні необхідно, з урахуванням кращих міжнародних практик та особливостей національної економіки, розробляти власні методології побудови оцінок та формування систем індикаторів для постійного моніторингу економіки знань з метою надання характеристики на всіх етапах виробництва, розповсюдження, обміну та застосування знання в економіці.

Список використаних джерел

1. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп ; [пер. с англ.] – М. : Прогрес, 1966. – 462 с.
2. Drucker P. The Age of Discontinuity / Drucker P. – New York : Harper & Row, 1969. – 394 p.
3. Бажал Ю. М. Знання економіка: теорія і державна політика / Ю. М. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 71–86.
4. Геєць В. М. Характер перехідних процесів до економіки знань / В. М. Геєць // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 4–14; № 5. – С. 4–13.
5. Геєць В. М. Економіка знань та перспективи її розвитку для України / Геєць В. М. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2005. – 425 с.
6. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Геєць В. М. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 864 с.
7. Мусіна Л. О. Основні положення переходу до економіки знань: перспективи для України / Л. О. Мусіна // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 87–107.

8. Федулова Л. І. Особливості економіки знань на сучасній фазі розвитку суспільства. Теорія і практика розбудови в Україні / Л. І. Федулова, Т. М. Корнєєва // Актуальні проблеми економіки і практики – 2010. – № 4 (106). – С. 74–86.
9. Чухно А. А. Нова економічна політика / А. А. Чухно // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 4–11; № 7. – С. 15–22.
10. Пипія Л. К. Потребности и возможности измерения экономики знаний / Л. К. Пипія // Инновации. – 2006. – № 10 (97). – С. 78–87.
11. The 2012 State New Economy Index. The Information Technology & Innovation Foundation [Electronic resource]. – Access mode:
<http://www.itif.org/publications/2012-state-new-economy-index>
12. Chen D. H. C. The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations [Electronic resource] / D. H. C. Chen, C. J. Dahlman // The World Bank. – Access mode:
http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/KAM_Paper_WP.pdf
13. 2013 Index of Economic Freedom [Electronic resource]. – Access mode:
<http://www.heritage.org/index/>
14. Governance & Anti-Corruption [Electronic resource]. – Access mode:
www.worldbank.org/wbi/governance – Screen title.
15. KEI and KI Indexes (KAM 2012). Knowledge for Development [Electronic resource] // World Bank. – Access mode:
http://info.worldbank.org/etools/kam2/kam_page5.asp
16. Building Knowledge Economies: Advanced Strategies for Development // WBI Development Studies. – Washington: World Bank Publications, 2007. – 212 p.
17. Knowledge Assessment Methodology 2012 [Electronic resource]. – Access mode:
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/WBIPROGRAMS/KFDLP/EXTUNIKAM/0,,menuPK:1414738~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:1414721,00.html>

УДК 314.145:311:33

Н. В. Ковтун,

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри,*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Методологічні засади оцінювання якості життя населення України в контексті міжнародних підходів

На основі методичного забезпечення, розробленого з урахуванням міжнародного досвіду, оцінено якість життя населення України за період 2000–2011 рр. за компонентами.

Ключові слова: міжнародні концепції якості життя, інтегральна оцінка, стандартизація, якість життя, індекс якості життя.

Сьогодні лише десять відсотків населення світу належить до забезпеченого класу, у представників якого після придбання їжі, одягу, даху над головою та інших матеріально необхідних речей ще залишається досить грошей на різні надмірності. Проте ці десять відсотків споживають більше трьох чвертей усіх ресурсів планети. До масової свідомості поступово приходить розуміння факту нежиттєздатності такого порядку речей. Неможливо забезпечити подібний стиль життя усьому людському роду, тим більше, що чисельність його постійно зростає [1, с. 9]. Цей факт, який П. Рассел навів під час дискусії “Револуція свідомості” з Е. Ласло і С. Грофом ще у 1999 р., свідчить про значні диспропорції, а якщо бути точним, – про розшарування за рівнем споживання населення різних країн світу. Виникає питання: а чи забезпечує високий рівень споживання відповідний рівень задоволеності життям? Відповідь на це питання дуже чітко дає С. Гроф в ході тієї самої дискусії: у певному значенні сам факт насичення і перенасичення у сфері базових матеріальних потреб і породив кризу сенсу та духовних потреб у суспільстві. Тривалий час ми знаходилися в полоні ілюзії

© Н. В. Ковтун, 2013

та невиправданої надії на те, що зростання матеріальної забезпеченості само по собі здатне змінити якість життя, надаючи благополуччя, задоволення і щастя [1, с. 9]. Е. Ласло зі свого боку зазначає, що це порочне коло, свого роду циклічний механізм. Люди потребують чогось, тому вони придбавають певні продукти або послуги, потім їх переконують в тому, що вони вчинили чудовий вчинок, і тому вони купують знову те ж саме або щось схоже, незалежно від того, чи треба це їм насправді. Дію цього циклу можна подолати у тому випадку, коли люди почнуть розуміти, що необмежені придбання, які не відповідають їх справжнім потребам, не роблять їх ані кращим, ані щасливішим... Матеріальний стандарт і якість життя – нетотожні поняття. Можна мати чудову якість життя при відносно низькому матеріальному стандарті. Можна вести дуже високоякісне існування, не витрачаючи купу грошей і не споживаючи надмірну кількість енергії та ресурсів.

Таким чином, методологія оцінювання якості життя на сучасному етапі має принципово відрізнятися від підходів, які закладаються в основу визначення рівня життя. Це, у свою чергу, означає, що при розробленні системи показників якості